

LOM-hört 27

Årgång 14, oktober 2007

Red: Henrick Blank m fl

I detta nummer:

1. Ordföranden har ordet (s. 1)
2. Internationell lomkonferens (s. 1)
3. Årets lominventeringar – sänd in dina rapporter! (s. 4)
4. Miljöpris till flitiga "Lom-Lisa" (s. 5)
5. Lommar, bly och blysänken (s. 5)
6. Lommar och häckningsflottar (s. 6)

Ordföranden har ordet

Ännu en säsong med lominventeringar har tagit slut och vi ser med spänning fram emot att alla resultat ska sammanställas för att se hur det gick för lommarna 2007. Det är därför viktigt att vi får in så många rapporter som vanligt, både positiva och negativa! Vi prisar ofta våra inventerarens fältinsatser och det är inte bara löst prat ska ni veta. Vid den internationella lomkonferens som hölls i Nordnorge i maj framgick det tydligt att det kunskapsunderlag som byggts upp via Projekt LOM är av högsta internationella klass, och detta hade vi aldrig uppnått utan den samlade insatsen från er alla. Lomkonferensen i Norge var oerhört lärorik tack vare att personer med mycket erfarenhet av olika slag samlades. Förutom ledande lomforskare i Europa och Nordamerika, inklusive våra egna experter Mats Eriksson och Peter Linderg, deltog glädjande nog ytterligare tre deltagare från lomföreningen varav undertecknad var en.

På en sådan här konferens är kunskapsförmedlingen väldigt viktig, men vad som också är väldigt viktigt och inspirerande är det kontaktnätverk som skapas. Föreningens internationella samarbete fördjupades och har redan lett till att vi i år placerat de första dataloggarna på svenska smålommarna. Tanken är att de märkta lommarna ska infångas framöver och dataloggarna tömmas på information. På detta sätt ska vi få data över var smålommarna övervintrat och vilka flyttvägar de tagit.

Konferensen bjöd förutom på informationsflöde, kontaktskapande också på mäktiga naturupplevelser. En artikel om konferensen publicerades i det nyss utkomna numret av Vår fågelvärld. Denna artikel kommer också att inom kort läggas ut på vår hemsida. En bantad version av artikeln finns förstås också att läsa i detta nummer av LOM-hört. Ha en skön höst!

Henrick Blank

Internationell lomkonferens

I maj i år hölls en internationell lomkonferens i Vardø, Norge. Vardø är beläget i nordligaste Norge strax utanför Varangerhalvön och är bland annat känd som viktig NATO-utpost mot Sovjetunionen under det "kalla krigets" dagar och (betydligt mera fredligt) för att Hurtigruten här har sitt näst sista stopp innan den vänder i Kirkenes vid ryska gränsen. På Varangerhalvön möter den karga tundrans fåglar som jaktfalk, fjällabb och berglärka ett hav som sjuder av såväl fågelliv som annat marint liv. Gigantiska alfågelflockar, fem arter alkor, praktejdrar, vittrutar och alförrådare delar här livsutrymme med stora däggdjur som späckhuggare, tumlare och grönländssälar.

Konferensen arrangerades av NNI (Norsk Natur Informasjon) med visst stöd från bland annat Svenska lomföreningen/Projekt LOM. Totalt uppgick deltagarantalet till ett 20-tal med representation från Ryssland, Norge, Sverige, Storbritannien, Danmark, Tyskland, Island och USA. Bland flera erfarna forskare var det särskilt glädjande att Judith McIntyre, Nordamerikas "grand old loon lady" kom och delade med sig av sin erfarenhet som sträcker sig över en period på mer än 50 år.

Övervakning av bestånden av lommar sker på ett eller annat sätt inom alla workshopens deltagande länder. Deltagarna presenterade glädjande nog genomgående ganska stabila eller ökande populationer i Europa. Ett tydligt undantag var norska inlandet där storlommen minskat kraftigt på senare år utan att man vet orsaken till detta ännu. Det finns också studier från 1980- och 90-talet som visar på en tydlig nedgång av storlommen i Ryssland.

Havet längs Nordnorges kust må sjuda av liv, men det kräver också sina offer. Här en strandad späckhuggare.

Foto: Henrick Blank

En av de svenska deltagarna, Peter Lindberg från Svenska lomföreningen / Projekt LOM, får en "nära Hurtigruten-upplevelse".

Foto: Henrick Blank

Vindkraft. Studier från Nordsjön har visat att lommar (främst smålom) till skillnad från till exempel ejder helt undviker att födosöka på tidigare födoområden efter att de bebyggts med havsbaserade vindkraftsparker. Också på land kan vindkraftsexploatering vara ett problem. På Shetlandsöarna är detta redan under utredning eftersom man där vill bygga ut omfattande vindkraftsparker nära smålommarnas häckningsgölar. Även om inga döda lommar än så länge hittats nedanför vindmöllor verkar det finnas en uppenbar risk att det kan hända. Den skotske lomforsaren Digger Jackson har frekvent observerat hur smålommar flyger rakt igenom en vindsnurra när den ger sig ut på sina födosök. Baserat på att en lom flyger snabbt (ca 75 km/h), har Jackson beräknat att en lom kan under dåliga siktförhållanden ha mindre än tre sekunder på sig att parera ett vindkraftsblad vars ytterspets kan röra sig i 300 km/h!

Att **oljeutsläpp** skadar fåglar är ingen nyhet och att fåglar som övervintrar i stora täta grupper, t ex alfåglar, kan drabbas mycket hårt är känt sedan länge. Vad som kanske är mindre känt är att lommar är bland de arter som drabbas allra värst. I Skottland är det alltid smålom och storlom som skadas i störst andelar, och den tydligaste effekten av oljeutsläpp har man i Skottland sett på den svartnäbbade islommen. Efter ett oljeutsläpp 1978 från tankern Bernicia förorenades islommens vinterfiskeområden. Över 90 % av populationen försvann och den har inte återhämtat sig ännu.

Främmande arter. Under de senaste åren har en islomsdöd börjat breda ut sig i de stora sjöarna i Nordamerika. Över 1000 döda svartnäbbade islommar hittats i sjöarna Ontario och Erie! Detta är ett mycket stort antal för en långlivad art som bygger sin fortlevnad på många reproduktionstillfällen, men med bara 1-2 ungar vid varje lyckad häckning. En viss död har man sen tidigare sett vara knuten till blyförgiftningar, bland annat från fiskets blyränkor, men nu misstänker man botulism. Bärare av botulinum-bakterierna verkar de med båtarnas ballastvatten introducerade arterna zebromussla och gobifisk vara. Med tanke på att zebromusslan kontinuerligt hittas på nya lokaler i Sverige finns anledning att hålla ögonen öppna för liknande problem även i Sverige.

Bifångst vid fiske. Att döma av de återfynd som gjorts av ringmärkta lommar (främst smålom) utgör fiskeredskap en betydande dödsorsak för vuxna lommar. Ungefär hälften av de ringmärkta smålommarna som återfunnits har fastnat i fiskeredskap, oftast nät, visar siffror från Island och Sverige. Någon forskning kring detta presenterades inte, men att detta är ett viktigt problem som inte bara gäller lommar står klart.

Översvämningar. En viktig orsak till misslyckade häckningar framförallt i Sverige är översvämningar av bon. Dessa kan orsakas både av naturliga översvämningar och olycklig vattennivåreglering för exempelvis vattenkraft. I dessa klimatmedvetna tider går det heller inte att låta bli att känna viss oro ifall översvämningens frekvens skulle öka under lommarnas häckningstid.

Mänsklig störning. På workshopen diskuterades t ex rekreation och naturfotografering som ett potentiellt hot. Lommar är erkänt störningskänsliga, men det finns flera undantag och variationen mellan individer är stor. Exempelvis häckar det smålommar framgångsrikt mitt inne i norska staden Tromsø.

Predation och konkurrens inom och mellan arter. På Shetlandsöarna är labbar de största predatorerna, medan labbarna i Nordnorge inte har observerats predera på lommar. Trots att minken är utbredd på Shetlandsöarna har den inte konstaterats ta lomungar/ägg, medan uter konstaterats göra det vid något tillfälle. Det finns många rovdjur som kan ta lommar och det är tydligt att lommarnas fiender varierar mellan olika platser. En sällan förekommande dödsorsak för lommar kan vara konkurrens med individer inom samma art eller andra arter. De tydligaste fallen på detta visade Judith McIntyre då islommar, vilka är de mest aggressiva lommarerna, vid vilda slagsmål spetsat sina konkurrenter till den grad att de penetrerat bröstbenet på sin kombattant. En art som varit på tapeten som möjlig konkurrent till svenska lommar under häckning är kanadagåsen. Hittills finns dock inga tecken på att lommarerna i Sverige påverkats negativt av kanadagåsens expansion.

Skapande av häckningöar. Skottarna har inte nöjt sig med att bygga rejäla flottor för häckning (se artikel nedan), man har gått ytterligare ett steg längre genom att skapa häckningsöar. På så sätt slipper man t ex problemet med gungande flottor. Öarna konstrueras genom att man gräver av basen på en udde så att dess fastlandsförbindelse försvinner. Öarna har visat sig väldigt eftertraktade bland smålommarerna.

Genom att schakta bort landmassor skapas en häckningsö för smålom. Åtgärden har testats i Skottland med lyckat resultat. Foto: David Okill

När det gäller **häckning** är mycket känt om lommarerna med möjligt undantag av vitnäbbad islom. Det finns emellertid alltid mer att lära och studier av storlom i Skottland har gett oss detaljerad kunskap om födoval vid unguppfödning. Där har man klarlagt att storlomsungar äter uteslutande ryggradslösa djur (mest flicksländelarver) de första fyra dagarna i livet, medan de under de följande fyra dagarna gradvis övergår till en ren fiskdiet. Dessvärre händer det tämligen ofta att föräldrafågeln är lite väl optimistiska och kommer med fisk till nyfödda ungar som förgäves försöker svälja de alltför stora bytena. Smålommen i Skottland häckar i såväl små gölar som större sjöar. Det har dock visat sig att de som häckar i små gölar är dubbelt så framgångsrika när det gäller att få fram flygga ungar. Skotska studier har också visat att smålommar är mycket ortstrogna. Honor är något mindre ortstrogna än hanar,

men drar sig sällan mer än ett par mil ifrån sitt uppväxtvatten. Eftersom majoriteten av smålommarna inte häckar i den sjö eller göl där de söker föda kan de häcka tämligen tätt, vilket observerats i både Norden och på Brittiska öarna. Det mest extrema fallet visade Dave Okill där tre par häckade i en göl som var mindre än en tredjedels hektar.

Kunskapen om lommarnas **flyttning och övervintring** har ökat väsentligt på senare år, men den behöver fortfarande förbättras. Detta planeras bland annat inom ramen för ett danskt initiativ. Tillvägagångssättet är att sätta dataloggar på smålommar som ringmärks på häckningsplatserna. Med hjälp av dessa kan man vid återfångst avläsa var lommen befunnit sig under flyttning och övervintring. Projektet startades upp redan under sommaren 2007, bland annat med fältarbetsinsatser av några av de trognaste medarbetarna inom Projekt LOM.

En datalogger sparar information om var lommen befinner sig. Loggern fästs på smålommens vänsterben och är endast marginellt större än en konventionell ring. Foto: Sture Orrhult

Skydd av områden. En mycket omfattande pågående åtgärd för bevarande av lommar i Nordeuropa är bildandet av nya SPA-områden (Special Protected Areas), dvs områden som skyddas inom EU:s Natura 2000-nätverk i enlighet med fågeldirektivet. Storbritannien, Danmark och Tyskland lägger ner stora insatser på att hitta och avgränsa lämpliga blivande SPA-områden. För dessa länder gäller att täcka av stora havsytor för att identifiera de viktigaste övervintringsplatserna, bland annat mot bakgrund av det exploateringstryck som vindkraften till havs nu utgör. För Sveriges del handlar det mer om skydd av häckplatser än övervintringsområden, vilket är något som Sverige just nu inte arbetar särskilt aktivt med. Undersökningar av Mats Eriksson indikerar att ca 15 % av storlomsbeståndet och 5-10 % av smålomsbeståndet är skyddat som SPA-områden i Sverige. Det är alltså tyvärr endast en liten del av de svenska lommarnas häckplatser som skyddas inom SPA-områden.

Henrick Blank

Årets lominventeringar – sänd in dina rapporter!

Med höstnumret av LOM-Hört kommer också den årligen upprepade PÅMINNELSEN om att sända in resultaten från årets inventeringar – 2007 blev den 14:e säsongen sedan verksamheten i Projekt LOM startade 1994. Totalt medverkade ungefär 125 personer med rapporter för 2006, och vid en avstämning den 5 oktober hade det kommit in uppgifter om årets häckningar från ungefär 45 rapportörer.

Liksom tidigare år vill vi påminna om vikten att också skicka in "negativa" rapporter, dvs. närvaro av stationära par under våren och försommaren på en lämplig häckningsplats utan att lommarna gått till häckning eller har fått några ungar, liksom om lommarna helt har uteblivit i en sjö eller tjärn där de normalt brukar uppträda. Tyvärr tycks missuppfattningen att denna information inte är av något större värde leva sig kvar hos en del rapportörer, men förhållandet är snarare det motsatta – om vi får en överrepresentation av rapporter om lyckade häckningar medan "negativa" rapporter utelämnats, så leder detta till en felvisande och kanske mer optimistisk bild vad gäller lommarnas häckning.

Liksom tidigare skickas rapporterna till Mats Eriksson (Tommered 6483, 437 92 Lindome; eriksson.tommered@telia.com). Om Du redan har skickat in årets rapporter utan att ha fått en bekräftelse via e-post eller "postverkspost" – hör av Dig till Mats. Och det går naturligtvis bra att också skicka in rapporter som till äventyrs blivit liggande sedan tidigare år.

Till Dig som rapporterar via SVALAN – meddela gärna detta till Mats Eriksson, eriksson.tommered@telia.com eller telefon 031-94 87 91, för avstämning och så att vi inte missar att notera Dig som medlem för 2008.

**OBS den nya e-postadressen, eriksson.tommered@telia.com
Den tidigare adressen, mke.eriksson@swipnet.se, är nedkopplad.**

Miljöpris till Flitiga Lom-Lisa

I maj beslutade kommunstyrelsen i Eksjö att ge 2007 års miljövårdspris till Karen Lund, för "sitt djupt personliga engagemang för naturen och dess växter och djur". Karen är en av trotjänarna i Projekt LOM och har tack vare sitt engagemang för lommarna ibland gått under smeknamnet "Lom-Lisa". Hon har sedan mitten av 1990-talet rapporterat om storlommens häckningsresultat i flera sjöar i Eksjö kommun, och även haft några smålomstjärnar under bevakning. Hon är kassör för Projekt LOM sedan 2001, när verksamheten omorganiserades till en fristående ideell förening efter att tidigare drivits gemensamt av Svenska Naturskyddsföreningen och Sveriges Ornitologiska Förening. Vi övriga inom Projekt LOM säger "grattis" till Karen för en välförtjänt utmärkelse.

Lommar, bly och blysänken

I LOM-Hört nr 25 (hösten 2006) skrev vi några rader om problematiken kring bly som lossnar från drag och sänken vid fiske, och hur detta uppmärksammats i det nordamerikanska fågelskyddsarbetet. Liksom många andra fåglar fyller lommar och änder krävan med småstenar och andra små men hårda partiklar för att födan lättare skall malas sönder innan den når matsmältningsorganen. Man har i områden med omfattande fritidsfiske funnit att 10-50 % av dödligheten bland svartnäbbade islommar, som i Nordamerika uppträder i ungefär samma miljöer där vi i de nordiska länderna påträffar storlommen, kan kopplas till blyförgiftning. I Sverige har man nu uppmärksammat riskerna med blysänken, inom ramen för ett regeringsuppdrag rapport med titeln "Bly i varor" som Naturvårdsverket och Kemikalieinspektionen avrapporterade i april 2007. I rapporten föreslås ett förbud mot bly i fiskredskap från den 1 januari 2009, bland annat med hänsyn till riskerna för fågellivet, och med hänvisning till erfarenheter från Nordamerika. Från Projekt LOMs sida välkomnar vi naturligtvis förslaget och hoppas att det genomförs.

Samtidigt måste vi tyvärr göra "tummen ned" för att regeringen på ganska märkliga grunder åter tillåter användningen av bly i jaktammunition.

Lommar och häckningsflottar

Med jämna mellanrum får vi frågor om häckningsflottar, både för storlom och smålom, och om vi har några tips eller ritningar. Många som intresserat sig för lommarna har experimenterat med flottar av olika slag, och visst svarar lommarna med att häcka på flottarna.

För smålommen har medlemmar inom Projekt LOM bland annat byggt flottar i form av en träram (med tryckimpregnerat virke) av ungefär 1,5x1,5 eller upp till 2x2 m storlek med ett plankgolv där man sedan skall placera bomaterial. Flytkraften på träramen måste förstärkas, t.ex. med frigolitskivor eller plastdunkar, och det är viktigt att förankra dessa tillräckligt bra så att de inte lossnar. Det är också lämpligt att bygga en enkel kant runt boplattformen. I samband med "sjösättningen" lägger man lämpligt boulderlag på hela plattformen, enklast genom att gräva loss gungfly och torv direkt från stranden. Det är viktigt att fördela materialet så att flotten inte lutar alltför mycket. Slutligen måste man försäkra sig om att förankra flotten i minst två ändar, så att flotten inte driver omkring alltför mycket. Fästlinorna måste vara en aning slaka, så att det finns marginaler för variationer i vattenståndet. Sänkena måste vara ganska tunga; betong som man gjuter i plasthinkar och samtidigt gjuter fast en rejäl fästkrok för linan fungerar bra. Stenar som man hämtar på plats har en tendens att glida ur och lossna, ibland redan när man sänker ned dem, eller senare om kraftig vind rycker och sliter i flotten. Också i Finland har man jobbat med flottor med en liknande konstruktion; ett förslag (med text på finska och engelska) kan hämtas hem på <http://personal.inet.fi/koti/eklof/>.

Några av våra inventerare har också rapporterat om lyckade erfarenheter av flottor för storlom. I Skottland har man, vilket bland annat presenterades på lomkonferensen i våras, mera storskaligt satsat på häckningsflottor i sjöar med stora variationer i vattenståndet, av naturliga orsaker eller för att sjöarna fungerar som regleringsmagasin för kraftverk eller dricksvattentäkter, med överlag positiva erfarenheter. Storlomsflottorna kan vara av ungefär samma konstruktion som smålomsflottorna, men storlomsjöarna är ju ofta mer exponerade för väder och vind än smålommens tjärnar, så konstruktion och förankring måste anpassas därefter. I Skottland använder man sig bland annat av en flotte byggd på en träram med storleken 2,4x2,4 m eller 2,4x3,6 m.

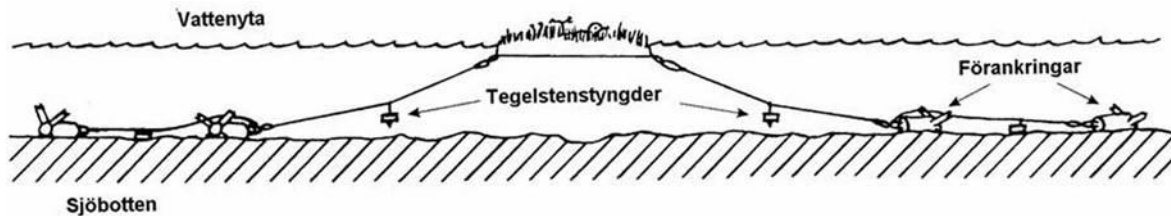
Konstgjord flotte sjösätts i smålomsgöl på Shetlandsöarna. Foto: David Okill

Den konstgjorda flotten på plats i häckningsgölen. Foto: David Okill

Personligen tycker jag man skall "tänka sig för två gånger" innan man bestämmer sig för att lägga ut flottor. Erfarenheter från försök med svartnäbbad islom i Nordamerika visar till och med på försämrade häckningsresultat när man placerat ut flottor i sjöar där det redan finns bra boplatser och där vattenståndsvariationerna inte är något större problem. En orsak var

aggression och "slagsmål" mellan lommarna om flottarna. För egen del har jag, vad gäller flottar för smålom, noterat att traktens kanadagäss ibland tar flottarna i besittning – inte för häckning men som viloplats. På dessa flottar etablerades snabbt en ogräsflora, rimligtvis från frön via gässens spillning. Jag tror inte heller att man helt kan bortse från risken att traktens korpar och kråkor snabbt kan lära sig att flottarna kan vara värda ett boplundningsförsök.

Exempel på förankring av storslomsflotte (från Hancock 2000; Bird Study 47: 165-175).

Genom att lägga ut flottar åtar man sig också ett ansvar för bevakning och underhåll. Kontakta alltid markägare, jakträttsinnehavare, fiskerättsinnehavare och andra berörda innan du lägger ut flottan. Ingår sjön i ett naturreservat eller Natura-2000-område måste du även kontakta områdets förvaltare eller ansvarig person på länsstyrelsen.

Slutligen, rapportera om dina egna erfarenheter med flottar – både positiva och negativa – eller om värdefulla konstruktionstips.

Mats Eriksson

LOM-Föreningens styrelse

- Henrick Blank (ordf.), Västra Storg. 33 A, 553 15 Jönköping; tel. 070-304 10 11, henrick.blank@webaid.se
- Jenny Pley (sekr), Tyvik 1, 511 74 Skephult; 033-35 30 13, Jenny.Pley@boras.se
- Karen Lund (kassör), Oxtorgsgatan 12 D, 575 38 Eksjö; tel. 0381-140 11 (kväll), 0381-355 56 (dagtid)
- Owe Arnoldsson, Arnåsholm, 330 26 Burseryd; tel. 0371-521 00, 0485-441 15, owe_arn@hotmail.com
- Mats Eriksson, Tommered 6483, 437 92 Lindome; tel. 031-94 87 91, 070-609 94 33, eriksson.tommered@telia.com
- Peter Lindberg, Zoologiska inst., Box 463, 405 30 Göteborg; tel. 031-773 36 42, 070-209 23 15, peter.lindberg@zool.gu.se
- Uno Skog, Herrhagsvägen 221, 791 76 Falun, tel. 023-100 48, uno.skog@spray.se